

Benke Imre

Előadások a harmincas évek Amerikájáról

Dr. Benke Imre néhai abauji és békési református lelkész gazdag írásbeli hagyatékából valók az itt következő előadások. A Sárospataki Református Teológiai Akadémia végzős hallgatójaként került ki ösztöndíjasként Philadelphiába, az Egyesült Államokba, ahol az egyetem teológiai fakultásán tanult egy évig. Hazajöve bátyja gyülekezetében, Hejőpapiban előadásokat tartott amerikai élményeiről. Ezek az előadások olvashatók az alábbiakban.

Az 1930-as évek Amerikájáról szóló beszámolók kétszeresen is érdekesek a mai olvasónak. Egyrészt azért, mert akkor sokkal nagyobb különbség volt az Egyesült Államok és Magyarország között, mint ma. Az ott látható technikai csodák méltán kápráztatták el az innen odaérkezőt. Másrészt azért érdekesek ezek a beszámolók, mert aki elmondja élményeit, nemcsak Európa más országaiban nem járt, de még Budapesten sem volt. A tengerrel való találkozás, az óceánjáró hajón utazás, a megérkezés az Újvilágba nemcsak a világot látni induló diákoknak nyújtott mély élményt, hanem úgy számol be ezekről, hogy nekünk, mai olvasóknak is élménnyé válik. Az előadó szellemessége, humora, a világot látott fiatalember túlzásai megelevenednek előttünk.

Sajnálhatjuk, hogy a gépekről szóló előadás utolsó része csak címszavakban maradt ránk, az egyházakról szóló beszámolónak pedig csak a bevezető sorai. Örüljünk azonban a megmaradtaknak, s legyünk mi is részesei Benke Imre élménybeszámolójának!

Az utazás

Amikor amerikai élményeimről kívánok beszélni, azt hiszem nem lesz érdektelen, ha magáról az oda való kiutazásról is szólok. A csodáknak és furcsaságoknak a világ ott kezdődik az útnak induló magyar fiatalember szá-

mára, amikor a tengert eléri. Hogy mi csoda lenyűgöző hatása van a tengernek, azt elbeszélni szinte nem is lehet. Hiszen ha csak egy folyó fölött állunk is meg egy hídon, szinte órákig el tudjuk nézni a hullámokat. Hát még mi-

kor a tengert meglátjuk! Szinte a világ végénél érzi magát az ember. Azért van az, hogy a régi rómaiak úgy képzeltek el a világot, hogy az olyan, mint egy tányér. Középe a lakható szárazföld, pereme pedig a végtelen tenger. Nem is annyira naiv a mese képzelete sem, amikor az Óperenciás tengerről beszél. Ott már nincs többé kaland, és nincs több erdő és kacsalábon forgó vár. Úgy látszik, a meseírók nem jártak még nagy úton, legalább is nem mentek el megnézni, hogy hogyan is néz hát ki az Óperenciás tenger, mert ott látták volna igazán sok csodálatos palotát, mozgó, libegő, füstölgő, mennydörgő sok kacsalábon forgó várat: tengeri hajót.

Emberi büszkeség és félelem egyszerre fogja el az embert, amikor először látja meg a hajót. Olyan hatalmas, kézzel, emberi munkával csinált szörnyetegek ezek, hogy büszkeség dagasztja az ember szívét, ha rá gondol, hogy íme az ember munkája. „Hát kicsoda az ember, hogy kevéssel tetted őt kisebbé te magadnál” - mondja a zsoltáríró, mintha megérezte volna, hogy az ember egykor a legnagyobb hatalommal, a természet legfélelmetesebb erejével, a végtelen tengerrel is szembeszáll. Olyan magasan áll ki a vízből a hajó, mint mondjuk a hejőpapi torony. Lefelé állítólag még kétszer

olyan mélyen van a vízben. Én tudom, hogy visszafelé jövet a kabinom két méterrel mélyebben feküdt, mint a tenger színe, úgy, hogy igazán elmondhattam, amikor megérkeztem, hogy kint vagyok a vízből.

Külön látványosság egy nagy tengeri kikötő. Négy-öt emeletes magas, hosszú, keskeny dokkok, olyan raktárfélék nyúlnak be a tengerbe. Minden nagy hajónak külön építenek minden kikötőben ilyen dokkokat. Olyan ez, mint a modern tyúkketrec, hogy minden egyes tyúknak megvan a maga deszkával elkerített helye a tyúkólban. A Bremennek vagy az Atlanticnak, amelyik most égett el, megvan a maga meghatározott helye a New York-i meg a brémai kikötőben is. Két ilyen hosszú építmény közé áll be a hajó, de éppen csak hogy belefér. A parton összevissza kötözik őket óriási cölöpökhöz emberderéknyi kötelekkel, mint a léggömböt, hogy el ne szabaduljon, vagy valami erős vihar ki ne hajtsa a nyílt tengerre. Roppant érdekes végig menni egy-egy kikötőben, ahol százával állnak a hajók, és egy-egy ilyen óriási személyszállító hajó, amelyik a nagy óceánokat járja, kiemelkedik a többi kisebb-nagyobb hajó közül. Mikor aztán az ember megkeresi a saját hajóját, amelyikkel menni fog, olyan bizalmas kíváncsisággal nézegeti és

méretei, mint aki új házat akar kivenni magának. Mert bizony az a hajó nemcsak hogy háza, de egyenesen egyedüli területe lesz az utasnak jó darab időre. A korlátjáig terjed a világ, onnan kezdve csak vizet, végtelen vizet és sirályokat lát a szemlélő.

Egész külön világot jelent egy-egy ilyen óceánjáró hajó. Akármilyen kikötőben van is, akármilyen nemzeti-ségű legyen is az, mindig azt az országot képviseli, amelyiknek a tulajdona. Angol hajó németországi kikötőben is angol terület. Ha az üldözött bűnös, gonosztevő felszökik rá, onnan csak diplomáciai úton lehet visszakérni. Amikor a hivatalos formaságokon túl esik az utas, útlevélvizsgálat, jegykezelés, stb., akkor beszállítják a hajóba, és attól az időtől kezdve míg ki nem száll a túlsó parton, a hajó törvényeinek, jobban mondva a hajóskapitány fensőbbségének van alárendelve. Egy-egy ilyen hajóskapitány a hajóján, a maga kis országában valóságos király. Sőt több: patriarcha. Életnek és halálnak ura. A rend érdekében joga van halálos ítéletet is hozni és végre hajtani. A hajón támadt peres ügyeket, verekedéseket, lopásokat vagy bármilyen más konfliktust ő mint bíró ítéli, ill. bírálja el. Még papi teendőket is ő végez. A hajóskapitány által végzett házasságkötés éppen olyan szent és ér-

vényes minden államban, mintha egyházi és polgári házasságot kötöttek volna. Minderről részletesen tudatják a gyanútlan utast. De maguk az utasok is rögtön hazafiakká válnak a hajón. Mindjárt megismerkednek és bizalmasok egymáshoz. Megérik, hogy most jó ideig kiesnek a világból, és csak egymást fogják látni, csak egymásra lesznek utalva. Pedig talán Babelben sem volt olyan nyelvzavar, annyi sokfajta nemzetiség együtt, mint egy-egy ilyen óceánjáró hajón. Németek, angolok, franciák, lengyelek, néger, arabok, hinduk, kínaiak, japánok, fehérek, sárgák, feketék mind-mind olyan közvetlenek egymáshoz, olyan egy testvérnek érzik magukat azon a kicsiny mozgó országon, a hajón. Úgy megérik az emberek, hogy most ég és föld között lebegnek, és talán közelebb az éghez, mint a földhöz, mert bizony félelmetes a tenger, még ha mosolyog is. Úgy érzi az ember, mintha egy óriásnak a markában lenne, és ha az megharagszik, egyet szorít rajtunk, és nincs többé semmi ezen a végtelen vizen.

Mert bizony csak addig nagy a hajó, amíg házak között és a kikötőben van. Mihelyt a végtelen vízhez ér, olyan az csak, mint a dióhéj. Hiába a nagy és erős gépezet, az alagút nagyságú kérmények, csak érzi azt az ember, hogy

most már igazán a Jóisten kezében van, és az óceán jóindulatától függ az élete. De ne menjünk talán még ki a végtelen vizekre. Hiszen olyan nagyon nehéz elszakadni a biztos szárazföldtől, még így visszaemlékezve is, hát még amikor átéli azt az ember.

Semmi sem olyan megható látvány, mint a búcsúzkodás. Még akkor is, amikor csak rövid időre és rövid távolságra megy valaki. Hát még mikor talán egy egész életre távozik a búcsúzkodó. Mérhetetlen távolság, a víz választja majd el egymástól az embereket. Amikor megkondul a hajó harangja, és a gőzturbina szörnyű visítása jelzi, hogy itt az utolsó perc, búcsúzzanak, váljanak el egymástól az emberek, az igazán megrázza az embert. Száz és száz kendő lobog, száz és száz ember kiabál és sír. Öreganyókák és meglepte emberek, fiatal gyermekarcú legények ölelkeznek, még egy utolsó csók, csak még egy pillantás egymásra, aztán elindul a hajó. Nincs ott egy száraz szem sem. Még a legerősebb férfit is magával ragadja a tömeghangulat. Még ha senkije sincs is ott a tömegben a parton az utasnak, csak odadől az ember a párkányra és bámulja a távolodó partot, a növekvő víztömeget közte és föld között. Bizony csak feltör az ember lelke mélyéből a kérdés: „Szülőföldem szép

határa, meglátlak-e valahára?” Nem is hagyja el addig senki a fedélzetet, amíg látni valamit a parttól. Már csak egy repkedő kendőrengeteg a tömeg, arcomkat nem lehet kivenni, de mégis olyan jól esik tudni, hogy az a darab föld és az a síró nép utánunk küld istenhozódot. Azt az érdekes megfigyelést tettem, hogy az Európából Amerikába induló hajón mindenki szomorú. Egyik az otthonát, hazáját, másik az övéit, de legtöbbször a maguk szomorú, nyomorúságos, bujdosó sorsukat siratják. Amerikából ha elindul a hajó, annak egészen más a közönsége. Ott mindenki víg, ott csak üdülő, vidám kiránduló társaságnak tetszik az egész hajó közönsége. Talán azért, mert hazamegy, vagy mert kéjutazást tesz az amerikai polgár, de még inkább azért, mert ott nincsen meg az a forró hazaszeretet, mint az európai emberben. Az amerikai ember már világpolgár. Nem köti úgy a föld, és egy-egy kis falunak az emléke nem kísérti állandóan.

Nem elég még az a tíz-tizenkét napi út és idő sem az embernek, hogy igazán, alaposan megnézzen egy hajót. Én még az utolsó napon is - emlékszem - eltévedtem a folyosó le- és felfutó lépcsők labirintusában, amikor a kabinomba akartam menni. Pedig ez még nem is volt a legnagyobb hajók közül való. Megvan minden osztálynak a maga

külön élete a hajón. Külön ebédlő, dohányzó, tánc- és szalontermek gazdagon, díszesen berendezve. Minden ragyog a tisztaságtól. Valami fényes főúri palotában érezné magát az ember, ha nem dülöngözne járás közben, és nem hallaná az állandó erőteljes zakatolását a gépeknek, amik remegtetik a hajót. Hiába minden fajta szórakoztató eszköz, azért az utast nem kerülheti el az unalom. Ilyenkor érzi az ember igazán, hogy mennyire áldás a munka az embernek. Az utasok csak járkálnak, üldögélnek, vagy a korláthoz támaszkodva nézik a hullámok játékát, de mindegyiknek az arcán ott van az unalomnak, a fásultságnak a jele. A koszt pompás, de szükség is van rá, mert az éles tengeri levegő pompás étvágyat csinál. De jön aztán a tengeri betegség. Ez olyan furcsa lappangó valami, amit nem lehet elkerülni annak, akinek hajlama van rá. Amikor a padló kiszalad az ember lába alól, és érzi, hogy zuhan lefelé, és mire megtartaná az egyensúlyt, akkor már egy nagy nyomást érez a talpán, és dobja fel egy láthatatlan erő. Én nagyon szerettem ezt a hintázást. Neki támaszkodtam a hajó hátsó korlátjának, és éreztem, hogy egyszer magasan vagyok, hogy milyen lent előttem volt az egész hajó, azután meg én kerültem alulra, a hajó szaladt fel, és ágaskodott fel előttem

magasra. Különösen reggelenként szerettem elnézegetni a tengert. Egyik percben ott csapkodott a kabinom ablaka alatt, a másik percben már csak eget láttam. De nem mindenki ússza meg mindenki ilyen szerencsésen ezt a hintázást. Igen számos és kellemetlen rosszulletet okoz, ami ellen egyetlen orvosság, a szárazföld. Csak kisebb fajta vihart láttam menet, de nagyon megelégteltem. Amilyen kedves és vonzó a tenger, ha szelíd és nem haragszik, éppen olyan félelmetes akkor, ha megmutatja az erejét. Még a színe is más olyankor. Úgy hánykódik, hullámzik, olyan irtózatossá válik, hogy az ember szinte kérlelni kezdi. Roppant magas hullámhegyek ugranak ki a vízből, mintha karja volna a tengernek, amivel fenyegetőzik. Azután meg mély hullámvölgyek képződnek, egész örvénylő lyukak támadnak a vízben. A tengeren igazán meg lehet tanulni imádkozni. Sehol nem érzi magát az ember olyan kicsinynek, mint ott. Még mindig kísért sokszor álmomban is a tenger képe. A végtelenség, az állandó egyformaság. Suttogó, kiabáló, guruló meg tajtékozós hullámok, és a végtelen mélységnek az érzése úgy lenyűgözi az embert, hogy valósággal húzzák, hívják, mint abban a régi germán mesében a Loreley, az aranyhajú tengeri tündér a halászt, hogy utána

kapjon az ember, és elmerüljön a mindenségben vagy a semmiségben.

A hajón víg az élet. Minden rendelkezésre áll az utasnak avégből, hogy elfelejtse, hogy az elemek játéka, s hogy csak egy szörnyű erőnek, a tengernek a hatalmában van. Állandóan zene szól. Este tánc, ivás, mulatás, dalolás, minden nap mozielőadás vagy bohókás bohócoknak és más ilyen furcsa mulattatóknak felöltözött emberek szórakoztatják az utast. A cél az, hogy senki ne gondoljon arra, hogy most kívül van a világon, kiesett az emberi társadalomból, egy végtelen tengeren van, ahol senki, csak a Jóisten vigyáz az emberekre. Bár még sincsen teljesen száműzve az ember a külső világtól, mert naponként jön a rádióújság, amit a hajó rádiója felvesz, mindjárt kinyomtatják, és az ember ott olvassa a kabinjában a legfrissebb európai vagy amerikai híreket. Aztán a társalgó terem falán egy óriási térképen, ahol az Atlanti óceán van, minden 12 órában egy-egy kis zászlócska jelzi, hogy hol megy most a hajó, milyen messze van még a parttól. Eléggé gyakran találkoztunk más hajókkal is. Éjjel is fel-felcsillan a távolban egy-egy fény, jelezve, hogy ott is megy egy hajó. Alapjában véve én igen megszerettem a tengert, és a hajóutam egyik legkedvesebb emléke lesz életemnek.

Volt egy nagyon megrázó esemény is. Amint hazafelé jöttem, egy este csak elterjedt a híre, hogy az első osztályon egy idősebb milliomos úriember meghalt. Ez bizony egész természetes dolog, ha így hallja az ember. De ott a hajón igen nagy izgalmat keltett. Hajnali 6 órára volt a temetés kitűzve. Rádiótáviratot adtak fel ugyanis a hozzátartozóknak, és megkérdezték, hogy mit csináljanak vele. Csak az az egyszerű válasz jött, hogy dobják be a tengerbe. Az egész utazóközönség talpon volt, hogy részt vegyen a temetésen. Bizony minden egyszerűsége mellett is roppant megdöbbentő dolog volt. A hajó kapitánya, egy báró Thousen nevű öreg úr sötét díszruhában végezte a szertartást. Mert amint említetem a hajóskapitány minden a hajón. Mondott néhány rövid búcsúszót, amiből nem sokat értettem, mert németül mondta, aztán egy rövid imát, és megkezdődött az elhantolást, vagy mondhatnám úgy is: elhullámozás. Nagy fekete deszka koporsóban volt a halott. A koporsó oldalain, tetején emberfej nagyságú lyukak voltak csinálva. Azon felül ólommal és vassal kitöltve, hogy elmerüljön. A hajó megállott, és a koporsót két kötélen leengedték a tengerre. Amikor már a víz alá merült, és a tenger teljesen elborította, kihúzták a kötelet, és nem maradt csak a végtelen tenger a maga

rejtelmes arcával. Aztán a hajó egy szörnyűt dudált utolsó búcsúzásul, és újra elindult neki a végtelen vizeknek. Minél inkább közeledik a hajó a kikötőhöz, annál több hajót látunk. A sirályok már két nappal előbb megjelentek, és keringtek, visítotak, marakodtak a hajó körül. Nagy aztán az izgalom, mikor meglátszik a föld. Csak egy keskeny sötét sáv az ég alján, de olyan igéző látvány, hogy mindenki örül, és eltűnik az unalom az utasok közül. Mindig nagyobb és nagyobb lesz a part, és beér a hajó a New York-i szigetek közé. A Szabadság szobor köszönti először az utasokat, azután beáll a hajó a maga kikötőjébe. Vagy ketrecébe, és ott zúg, morajlik előttünk New York, fenyegetőzve emelgetve élénk felhőkarcoló karjait. Színes reklámok, hirdetések tengere látszik mindenütt. Úgy emlékszem még a legnagyobb hirdető táblára, amit már messziről, a tengerről el tudtunk olvasni: „Akar megelégedett, boldog és vidám ember lenni? Csak Wrigley's féle rágógumit rágjon”.

De azt hiszem, éppen ideje is már, hogy megérkezzünk New Yorkba, mert talán túlságosan is igénybe vettem a hallgatóság türelmét. Amerikáról és az ottani életről, szíves engedelmmel majd más alkalommal beszélgetünk.

Amerika, a reklámok hazája

Már a múlt előadásomban is érintettem, hogy Amerika milyen óriási reklámokkal dolgozik. Már a megérkezés pillanatában megragadja és lenyűgözi az embert a roppant forgalom. Nagy csendesség után, a tenger és végtelen egyhangúsága után egyenesen a világ legnagyobb és legforgalmasabb városába, New Yorkba ér az ember. Mint ha egy emberekből álló méhkaptárba - óriás méretű méhkaptárba - toppanna az utas. Nem könnyű dolog számot adni azokról az érzésekről és azokról az első benyomásokról, amik az embert megérkezéskor az első napon elfogják. Akkor még minden új, és minden sokszorosan szokatlan. Amidőn az ember hivatalnokok szigorú és könyörtelen vizsgálatain, faggatásain túl esett, és engedélyt kap, hogy Amerika földjére lépjen a hajóból, egy óriási nagy hombárban, fedett nagy csarnokban találja magát. Körülöttem ezer és ezer ordító, kiabáló hang, és mind idegen arc és nyelv. Nem tudtam pontosan megírni érkezésem időpontját, úgy hogy amíg értem jött az ismerősöm, volt bőven alkalmam álmélni a soha nem látott és nem képzelt forgalomban. A New York-i kikötő a város szívében fekszik. A kikötői váróterem ablakából és roppant

forgalmú utcára láttam. Az a tömérdek autó, villamos és vonat, meg a sok járókelő valósággal megszedített. Késő este lett, mire megérkezett, akit vártam, s így New Yorkot éjjeli kivilágításban láttam meg először. A sok kivilágított üzlet, reklámtáblák, világító repülők, fényszórók valóságos mesebeli csodaországnak tüntették fel előttem Amerikát. És a még sok időbe került, amíg a forgalmat megszoktam, és nem éreztem magam elveszett embernek az irtózatos rohanásban.

Mert Amerikát az jellemzi legjobban, hogy ott mindenki siet. Mindenki úgy rohan, mintha minden pillanatot ki akarna használni abból a kevés időből, ami itt a földön rendelkezésünkre áll. Nem igen látni kényelmesen sétálgató embereket, mint Európában. Az utcákon autó autó mellett, ember ember hátán, valami irtózatos tülekedés képét mutatja egy amerikai utca. És mégis csodálatos biztosság jellemzi az amerikai közlekedést. Nagyon ritkán történik szerencsétlenség. Villamosok és autók, vonatok, föld alatt, az utcákon és a házak felett szédületes magasságban és szédületes gyorsasággal száguldanak. Ritkán látni közlekedési rendőrt. De jaj annak az autónak, amelyik nem engedelmeskedik az utca törvényének! Talán ott helyben meglincselnék a vezetőt, vagy legalább

is rostává lőnék az autó kerekét. Ropant önfegyelem és egymás iránti segítőkészség jellemzi az amerikai autósokat. Ha gyermek vagy nő kerül az úttestre, azonnal megállnak a száguldó autók, és inkább a biztos összeütközésre kormányoznák az autót, minthogy egy gyermeket véletlenül elgázoljanak. El lehet képzelni, hogy milyen óriási forgalom lehet, ha még ilyen elővigyázatosság és fegyelem mellett is több mint 1500 ember hal meg autóelgázolás miatt évente!

Általában a felhőkarcolók képe van az ember előtt, ha amerikai városra gondol. Hogy tisztábban lássuk a dolgokat, meg kell ismerkednünk egy amerikai város szerkezetével. Minden város két részből áll. A tulajdonképeni lakott részből, és a cityből. Ez a city jelenti az üzleti negyedeket. Itt vannak a felhőkarcolók. A felhőkarcolókban nem laknak emberek, azok csak óriási üzletek, irodák, bankok vagy esetleg szállodák. Irtózatos a forgalom az ilyen üzleti negyedekben. A lakosság itt éli le a napjait, és itt dolgozik, itt keresi a kenyerét, itt vannak a szórakozó helyek, színházak és mozik. Délután 5-6 óra körül, amikor a munkaidőnek vége, valóságos életveszély utazni villamoson vagy autón. Ilyenkor mennek haza az amerikaiak a város külső részeibe, a lakóházaikba.

Modern rabszolgáknak hívják az amerikaiakat. És valóban, ha az emberek megnézi őket, amint más és más ember tódul be reggelenként egy-egy óriási üzletbe, vagy amikor este özönlének ki a gyárakból és üzletekből, önkéntelenül a fáraó vagy a régi babiloniaiak országa jut az ember eszébe. Ott is ilyen ugyanilyen nekilendüléssel és ilyen elfásult robottal húzták az igát az emberek a piramisok építésénél, csakhogy most a piramisokat felhőkarcolóknak hívják, a rabszolgákat pedig polgároknak. A ruha és a nyelv változott meg, de az ember ugyanaz maradt. Európai embernek fogalma sincs egy-egy nagy amerikai rabszolgatartó intézetről, ill. jobban mondva áruházról. Óriási épületkolosszusok, 20-30 emelet magasságban. A legkülönfélébb árucikkek, az ébresztő órától a használt bélyegig minden elképzelhető árucikk megtalálható egy-egy ilyen amerikai áruházban. Van olyan áruház, ahol minden 5 cent vagy 10 cent. Ismeretes az az adoma, hogy egy ilyen mindent magába foglaló amerikai áruház tulajdonosa kijelentette, hogy aki olyasmit tud kérni, ami az ő boltjában nincsen, annak 100 dollár jutalmat ad. De megjárta, mert egy furfangos ember bement az üzletbe, és kijelentette, hogy olyan árú nincs, amit ő akar. Megkérdezték, hogy mit akar,

és ő azt mondta, hogy kérek 3 db használt koporsót. Valószínű, hogy azóta már ezt is árul az illető üzlettulajdonos.

De méreteiben is elképesztő az amerikai áruházak nagysága. Van olyan áruház, amelyik sok ezer munkást, kiszolgáló személyzetet foglalkoztat. Minden emeleten egy-egy nagy város képét mutatja a sok kiszolgáló asztal és az egymás mellett tolongó emberáradat. Valósággal el lehet veszni az emeletek, lépcsők és folyosók útvesztőjében. Mert még a föld alatt is 4-5 emeletnyi mélységben ott vannak az áruzsarnokok. Van minden ilyen mamutüzletben külön kávéház, mozi, sőt óriási előadóterem is hatalmas orgonával és zenekarral, amelyik állandóan játszik, míg az üzlet nyitva van. Ha nem is vásárol az ember valamit, akkor is pompás, jó időtöltés és szórakozás egy-egy ilyen áruház-rengetegben kószálni. Philadelphiában egyik ilyen nagy áruházban látható a Munkácsy Mihály képe: Krisztus Pilátus előtt. A nagyhéten a hatalmas előcsarnokban van közszemlére kitéve. Egyébként csak igen nagy utánajáráásra mutatják meg. Ennek az üzletnek egyik nevezetessége az pl., hogy óriási méretű és értékű múzeuma van. Itt láttam először mozgó lépcsőt is. Az ember rááll a lépcsőre, és felszalad vele, anélkül, hogy

fáradnia kellene. Általában a munka leegyszerűsítése, őszintébben szólva a munka mindentéren való kikerülése jellemzi az amerikai polgárokat. Az ilyen nagy méretű áruház jellemzésére hallottam egy tipikusan amerikai ízű adomát. Több nemzetiségű ember van együtt, és mindenik a saját nemzetét dicséri. A francia azt mondja, hogy Franciaországban olyan óriási nagy irodák, íróhelyiségek vannak, és annyi sokat írnak, hogyha az i betűre nem tennének pontot, akkor is több, mint két hordó tinta maradna meg havonta. Az semmi, mondja a német, Nálunk olyan jó gumitalpú cipőket készítenek, hogy a múltkor egy munkás felhúzta, és leugrott a 6. emeletről, de a gumitalpa visszadobta, és úgy lebegett ég és föld között, hogy le kellett lőni, hogy éhen ne haljon. Az semmi, mondja az amerikai. Amerikában olyan óriási áruházak vannak, hogy a múltkor az állatkertből beszökött egy ilyen áruházba egy oroszlán, és csak hetek múlva vették észre, hogy eszi a segédek.

A nagy méreteket mindenben szeretik az amerikaiak. Ennek az előadásomnak címéül is azt mondtam, hogy Amerika a reklámok hazája. És valóban ez a reklámszerűség mindenre ráüti a bélyegét. A külsőség a fontos előttük mindenben. Büszkék arra, hogy Amerikában van a világ legnagyobb

egyeteme, iskolája, a legnagyobb forgalma, ott vannak a legnépesebb városok, a leghosszabb utcák, a legnagyobb épületek, a legmagasabb házak, a leghosszabb vasúti hidak, és még talán arra is büszkék, hogy ott van a legtöbb gengszter, rablógyilkos, a legnagyobb fegyház, és most a legtöbb munkanélküli. Szóval mindenben az a fontos, hogy a legnagyobb, a legerősebb legyen a világon. Ha valahol, valamelyik országban megépítik a világ legnagyobb repülőgépét, az amerikaiak sietnek építeni egy még nagyobb, hogy az övék legyen az első. Most Pesten felépítették a világ legmagasabb rádió leadó oszlopait. Egészen bizonyos, hogy ha az amerikaiak neszét veszik, 2 centiméterrel magasabbat fognak építeni, hogy mégis csak ők legyenek az elsők.

Ez a reklámszerűség kicsiben is a természetükké vált. Ha az ember vonaton vagy autón utazik, egész reklámerdők, óriási hirdető táblák állják el az út két oldalán a természetet vagy a kilátást. Ezekről a nagy hangú, üzleti szellemű táblákról is valósággal meg lehet ismerni Amerikát és az amerikai szellemet. Mindent csak külsőleg szépnek, nagynak, legjobbnak és legelsőnek megcsinálni, ez a fontos. Mi már nem hiszünk az utcai hirdetéseknek, hiába mondják, hogy legjobb

a „Fedák cipőkrém” vagy a „Hangya fogpaszta”. Amerikában azonban óriási szerepe van a reklámoknak. Szinte káprázik az ember szeme az országúton a sokféle kínáló legjobb árucikkektől. Még az egyházak és egyesületek is üzleti reklámokkal dolgoznak. Egyik oldalon ott áll egy szivárvány testű hölgy, és hirdeti valamelyik arckenőcs-csoda hatását. A másik oldalon egy táblán azt olvashatjuk, hogy újjá kell születnetek. Majd megint valami fogkrém ajánl hosszú életet, míg a másik reklám boldogságot ígér, ha gimbel fajta nyakkendőt hordunk. Különösen híres a New York-i Broadway, a világ legnagyobb, leg-hosszabb utcája a reklámairól. Itt a mozi, színház és mulatóhelyek kivilágított, szikrázó és színes és csillogó reklámjai valami csodálatos szép látványt nyújtanak különösen éjjel. Ezen az utcán éjjel nagyobb a forgalom, mint nappal. Sok olyan szokatlan hangú reklámot is láttam, ami Európában megbotráncozást szülne, míg ott egészen természetes és magától értetődő. Általában az erkölcsrendészet kevésbé szigorú ott, mint idehaza. Az ilyen fajta reklámok, hirdetések, amik főleg valami tündéri szépségű hölgygel vannak kapcsolatban, hogy „*keep kissable your lips*” - vagyis „tartsa csókolhatóan a száját”, és ajánlanak ehhez egy

igen kipróbált ajkfestéket, még a sze-
lídebb és ízlésesebb reklámok közül
valók. Sokszor elgyönyörködtem az
éjjeli kivilágításban, Igazán mesterei az
amerikaiak a szép és mutatós reklá-
moknak. Amikor egy óriási nagy tejes
üveg szikrázó fehér fényben megjele-
nik a sötét égbolton, és hirdeti vala-
melyik nagy tejszövetkezet árúit. Itt-ott
kiemelkedik egy-egy karcsú, magas
felhőkarcoló, a legmagasabb csúcsá-
tól lefelé különféle színű fénysugarak-
tól megvilágítva. Különösen híres
Philadelphiában a Villamos Művek
Rt.-nak a kivilágított palotája. Minden
pillanatban más színben játszik az
egész.

De nemcsak az utcákon, országutakon
és vasúti kocsikban uralkodik ez a rek-
lámláz, hanem az amerikai szellemben
is. Irodalom, színház, sőt még a poli-
tika is úgy látszik, mintha csak az üz-
leteknek lenne a segédeszköze. Én már
sokszor félve kezdtem olvasni egy-egy
novellát vagy újsághírt, hogy hátha ez
is valami üzleti szert ajánl. Emlékszem
egy kis történetkére, mely egy folyó-
iratban jelent meg. Ez volt a címe, hogy
az anyai szeretet. Könnyfakasztó mó-
don írja le egy édesanyának a vergő-
dését és gyötrelmeit, aki a fiát sajnálja,
mert azt nem akarja szereti a felesége.
Végül is győz az anyai gondosság és
utánajárás, megtalálja a módot, hogyan

teheti boldoggá a fiát. Megajándékozta egy újfaja zsilett pengével. Borotvával. Ha ezzel fog borotválkozni, akkor egészen biztos, hogy szeretni fogják a lányok. Egész színdarabokat írnak és játszanak egy-egy üzlet érdekében. Különösen a flítóznak, a Magyarországon is ismert légy- és rovarpusztító szernek híresek a mozidarabjai. Ugyanilyen lendület van az embert reklámozásában is. Míg ott voltam, már akkor megkezdődtek az elnökválasztás harcai. Rooseveltet, az új elnököt a legfurcsább és legkülönbélebb képekben dicsérték. Bemutatták mint munkást kék zubbonyban, vagy mint szerető családapát, aki a gyermekeit hurcolja az ölében. Aszerint, amint az illető városrészben milyen nép lakott: unkás, vagy tökepezéses nyárspolgár. Valóságos emberimádat van sok tekintetben. A híres filmszínészeknek, prédikátoroknak, politikusoknak vagy gengsztereknek egész sereg utánzója, bámulója és imádója van.

Az egyöntetűség, a különféle emberi, szellemi irányoknak keveredésére, egymáshoz való hasonulására legtipikusabb példa a mozi. Az orgona az amerikaiak legkedvesebb hangszere, és a mozikban mindenütt ott láthatjuk az orgonát. Egyidőben mindent vár és mindent akar az amerikai lélek. A szó-

rakozást összeköti a lélek felemelkedő és vallásos hangulatával. Szórakoztató és profán darabok előtt és után az orgonák mély bűgása, ünnepélyes csengése ringatja valami misztikus, bizonytalan és sejtelmes homályba az emberi lelket. Az egyházakban pedig és templomokban különféle szólóénekek, zeneszámok és látványos papi díszek, felvonulások, templomot díszítő festmények és cikornyák tartják bizonyos fokig a földhöz bilincselve az ég felé törő lelkeket.

Amerika, a gépek hazája

Az emberi fejlődés annyiban mutatkozik meg a mi világunkban, hogy az ember hatalmába hajtotta a természet erőit. Amitől eddig rettegett, vagy amihez imádkozott: tűz, víz, villám, most az az ember szolgálja lett. Különösképpen igaz ez Amerikára. Ott büszkén hirdetik, hogy az ember legyőzte a természetet. Az emberi élet célja szerintük: minél kényelmesebben élni, minél kevesebbet dolgozni. Lehetőleg minden munkát gépekkel elvégeztetni úgy, hogy az embernek több ideje legyen a szórakozásra. Kisebb fáradtsággal több eredményt elérni a mezőgazdaságban. Kevesebb munkával több ruhát, bútort vagy egyéb iparcikket termelni a gyárakban. Megszabadulni a munkától, az

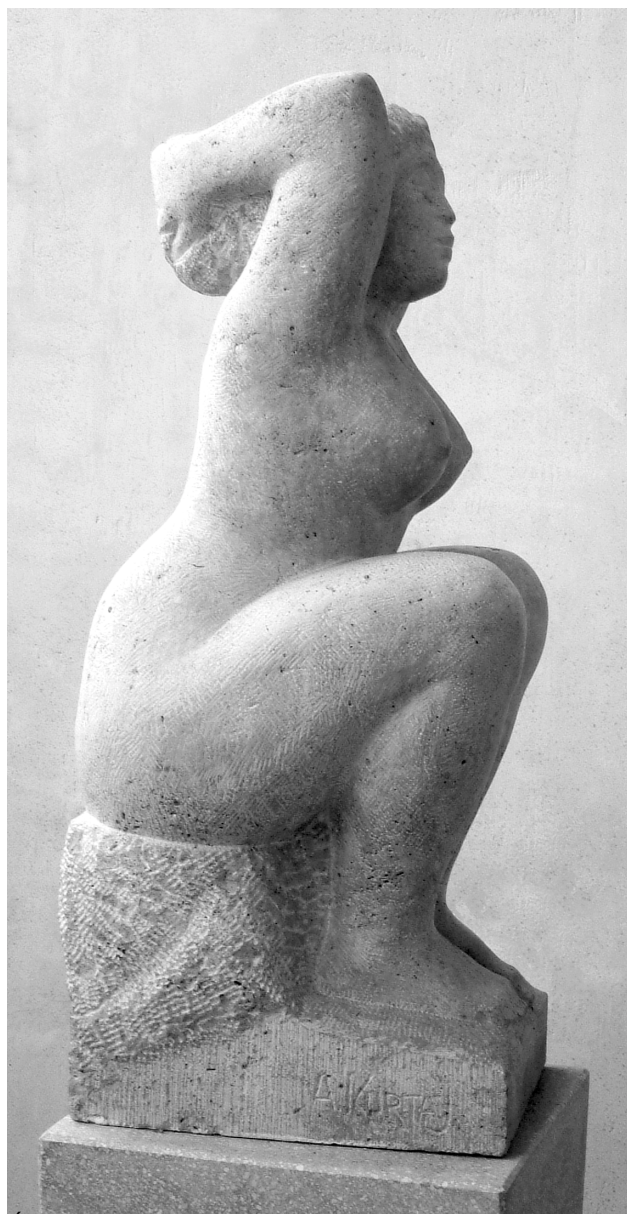
életörökös robotjától, ez az amerikai ember ideája, eszméje.

Amerika egész arculatán ott van ennek a munkától való irtózásnak a vonása. Azt szokták mondani, hogy Amerikában mindenki dolgozik, hogy aki oda kimegy, annak dolgoznia kell, de ez csak félig igaz. Igaz abból a szempontból, hogy háromféle munkát el kell vállalnia, szégyenkeznie senkinek nem szabad, de ott, ahol munkát kap valaki, bizony fele annyit sem kell dolgoznia, mint itthon. Hiszen egy magyar embernek, egy magyar munkásnak az élete holtig tartó robot, legtöbbször eredménytelen, szüntelen való nehéz munka. Amerikában pedig az emberi munkaerőt helyettesítik a gépekkel.

Még a gyaloglástól is mentesek az amerikaiak. A tömérdek úti jármű, az olcsó autók lehetővé teszik, hogy még a legegyszerűbb gyári munkás is vehet magának autót, ami a mi szemünkben talán a gazdaságnak vagy a kényelemnek a legmagasabb fokát jelenti. Nincs távolság Amerikában. Éppen a napokban említettem egyik szomszéd községben, ahová látogatóba elmentem, hogy Philadelphiából, ahol laktam, gyorsabban és kényelmesebben eljutottam New Yorkba, kb. olyan távolságra, mint ide Budapest, mint Hejőpapiból Nemesbikkre. És itt

hon valóban messzebb van egyik falu a másiktól, mint Amerikában egy-egy nagy város a másiktól. Ezért van az, hogy az amerikai országút képe egy hosszú, hosszú várost ábrázol. Mindenütt a gépeknek óriási birodalmában jár az ember. Ott nincs gyalogos vándor. Ha van hely az autóban, azonnal megáll az autós, és felveszi az út szélén gyaloglót. Olyan különös volt eleinte, amint láttam az út szélén egyes embereket, akik a hüvelyk újjukkal mutatgattak egy bizonyos irányba. Azt jelentette ez, hogy ha valaki abba az irányba megy az autójával, vegye fel őt és vigye. De ugyancsak sokszor olvastam és hallottam arról is, hogy akit felvett az autós, revolvert szegezett a benne ülőkre, és az még a jobbik eset, ha le nem gyilkolta őket, csak kiszállította, és elszaladt az autóval. Különösen amióta Amerikában is beköszöntött a szegénység, és megszorodtak az útonállóknak. Azóta az egymás iránti bizalom és jó akarat is megfogyatkozott.

Ezek a mi magyar vonataink valóságos játék vonatkáknak tetszenek az óriási amerikai vonatok mellett. Szörnyű nagy gépkolosszusok, és irtózatossan gyorsan mennek. Szerencsétlenség, összeütközés vonatoknál ritkán történik, mert ahol országút vagy egy másik vonal keresztezi a vonat útját, ott

Ébredés

vagy hídon vagy alagúton megy át a vonat. Vagy az országút alá vagy fölé

építik a vasútvonalat. A vasút-vállalatok is magántulajdonok. Az ember válogathat benne, hogy melyik társaság vonatjával menjen. És természetesen igen ócsárolják egymást, és igen kínálják a saját vonatjukat a vasút-társaságok. Még azt is olvastam egy plakáton, hogy azért menjek a Reading társulat vonatján Chicagóba, mert Greta Garbo is ezen a vonaton utazik, ha megy valahová. Ezenkívül az autóbusz vállalatok is behálózzák Amerikát. Én legjobban szerettem autóbuszon utazni. Részint mert olcsóbb volt, de meg azért is, mert többet lát az ember a vidékből és a városokból. A vonat ha beér egy városba, vagy a föld alatt vagy a házak tetején megy, hogy a forgalmat ne akadályozza. Az állomás mindig a város közepén van, nem úgy, mint nálunk, a város szélén.

A gyárakban is a legmodernebb gépek végzik el az

ember helyett a munkát. Ott, ahol ez előtt tíz-húsz esztendővel még négy-

száz munkásra volt szükség, most már kétszáz is elég, és az is több terméket elkészít, mint azelőtt a négyszáz. Mivel pedig nincs többé szükség munkásra, férfi munkásra, most Amerikában több női munkás van, mint férfi. Sőt ha a törvényhozás közbe nem lép, a gyárak csak gyermekeket szerződtettek volna. Mert nekik kevesebb fizetést lehet adni. Nagyon kevés olyan gyár, olyan iparág van, ahová férfierő vagy szaktudás kellene. Van munkás, aki az autógyárban csak egyetlen csavart csinál egész életén keresztül. Egy európai iparos valószínű tudós a maga szakmájában, ha mint segéd kikerül az életbe.

(Tovább csupán vázlatpontok: mezőgazdaság; házi munka; sportok; a gépek legyőzik az embert.)

Egyházak Amerikában

Amint az emberi életnek minden fázisára ráüti az amerikai szellem a maga bélyegét, így az egyházakra is. Elsősorban most nem a szorosabban vett vallásról, hanem csak annak a külső formájáról, az egyházakról akarok beszélni. A roppant anyagi, politikai valamint lelkiismereti szabadság valószínű melegágya volt az egyházak kialakulásának. Amerika valószínűleg az

egyházak hazája, vagy jobban mondva a felekezeteké. Megkérdeztek egykor egy amerikait, hogy mondja meg, hány fajta felekezet van Amerikában. Azt mondta: tegnap még csak 187 volt, de ma már úgy hallottam, itt a szomszéd utcában megint csináltak egyet, hát most már 188 van. Tény az, hogy most már jóval felül van 200-on a protestáns felekezetek száma.

Mi okozza ezt a roppant nyugtalanságát az amerikai embernek? Hiszen idehaza olyan ritkaság számba megy az, ha egy-két felekezet felüti a fejét, és terjeszkedni próbál. Valószínűleg megmértelyezetteknek érezzük az embereket, akik ott hagynak egy vallást, hogy egy másikba lépjenek be. Nos ez Amerikában az emberiség vallás iránti érdeklődését mutatja. Nyugtalan a mi lelkünk, amíg meg nem, nyugszik Tebenned - mondta Augustinus. Ilyen lüktető nyugtalanág van az amerikai ember lelkében, amelyik keresi az Istent, és keresi azt a formát, amelyikben leginkább közel találja magát Istenhez.

(A dokumentumot bevezette és közzéteszi: Benke György.)